

Катерина Діса

ЗРАДА І ВІДДАНІСТЬ У ВІДНОСИНАХ «ПАН-СЛУГА» В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКИХ СУДІВ ПРО ЧАРИ XVI–XVIII ст.

Поняття «зрада» існує в багатьох змістових полях, від шлюбної зради до державної, а чи не менш ваговою для ранньомодерного менталітету конфесійної зради. Тож дана стаття є спробою проаналізувати функціонування уявлень про зраду і відданість у контексті владних відносин, що відобразилися у матеріалах українських судів про чари XVI–XVIII ст.

Упродовж останніх десятиліть дослідники відьомства, як історики, так і антропологи, досить часто суди про чари пов'язують з владними відносинами та поняттям «влада». А оскільки владний дискурс може бути застосований до різних сфер людського життя, то й в історіографії це поняття використовується у різних контекстах. Пов'язаність відьомства з владою була зафіксована ще у ранньомодерний час, що й озвучували тогочасні демонологічні трактати і памфлети. Вважалося, що чари – це зброя упосліджених і безправних проти тих, хто мав у своїх руках важелі реальної влади, політичної, соціальної чи економічної. Це було цілком логічно, адже вірили, що Дияволі легше зваблювати бідних і ображених, обіцяючи їм скарби і владу для здійснення помсти над кривдниками.

Проте були й інші погляди на зв'язок відьомства з владою. У 70–80-х рр. минулого століття історики надавали значної ваги дослідженню ролі владних структур (таких як держава, суд, представництво світської і церковної влади) в історії європейського полювання на відьом; простежували, як саме ці структури реагували на «відьомську загрозу» і в який спосіб ініціювали переслідування відьом. Втім, останнім часом такий підхід зазнав серйозної критики. Так, німецький історик Вольфганг Берігнер зазначав:

«Варто зауважити, що погрози [застосування чарів – К. Д.] не виникали у якомусь одному соціальному контексті, як це вважають деякі антропологічно орієнтовані історики. Навіть якщо ми не відкидатимемо мало вмотивоване припущення Стоуна [Лоуренса – К. Д.] про те, що “відьомство було зброєю слабких проти сильних”, опрацьовані нами джерела свідчать, що різниця у соціальному походженні між особою, яка погро-

жувала, і «жертвою» аж ніяк не була обов'язковою передумовою [для виникнення конфлікту – К. Д.]»¹.

З цим твердженням не можна не погодитись, адже більшість звинувачень у відьомстві як у Європі, так і в Україні формувалися у середовищі людей рівних за соціальним походженням – сусідів, родичів, ділових партнерів чи конкурентів², і, як правило, не потребували спонуки «згори». Проте існували й інші моделі звинувачень у відьомстві. На прикладі українських судів про чари простежуємо існування певної кількості конфліктів між особами різного соціального походження, однак їхня кількість невелика – з-поміж загальної кількості досліджених справ про чари (198) конфлікти між панамі і слугами становлять лише 10 %. Однак ці справи мають свою специфіку: якщо решта 90 % інцидентів у гіршому випадку завершувалась сплатою штрафів чи покаранням різками, а зазвичай слідство взагалі не доводилося до кінця, то у справах, де фігурував конфлікт між паном і слугою, ставлення суддів до обвинувачених у застосуванні чарів ставало дуже серйозним. Тож і фінал часто бував доволі драматичним, що і матимемо змогу простежити на певних прикладах.

Насамперед звернемось до справ, у яких звинувачення у застосуванні чарів висувалося не проти залежних осіб, а проти тих, хто нібито застосовував чари на шкоду представникам владних структур, адже перебіг таких справ дуже нагадував процеси, де як оскаржені фігурували піддані чи слуги. Головними дійовими особами кількох справ про чари виступали віїти. Так, у вересні 1634 р. Нестор Зополь, вїйт міста Остер, зібрав раду, що обговорювала відрядження посольства до короля. Саме в цей час до будинку, де відбувалась рада, нагодилась жінка Семенова, яка мала недобру репутацію відьми. Її появу розцінили як поганий знак – спробу зіпсувати важливу справу. Щоб залагодити ситуацію, одразу ж було вирішено Семенову спалити, не звертаючись до суду, як цього вимагала «відьма». Врешті, серед присутніх був вїйт, який і санкціонував негайне вирішення долі Семенової. Охочі принесли хмиз і солому. Мабуть, підозрювану справді спалили б, якби не втручання Жмайла Дзевницького, який нагадав, що Семенова є козацькою вдовою, тобто, належить до іншої юрисдикції. Хоча й неохоче, але Семенову погодилися відпустити, однак лише після принесення нею присяги в тому, що вона не є відьмою і нікого не чарувала. Отже, «відьма» опинилась у доволі небезпечній ситуації – її долю вирішили блискавично, без судової тяганини – значною мірою через

¹ *Behringer W. Witchcraft Persecutions in Bavaria. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. P. 170.*

² Наприклад, дослідження про звинувачення всередині родини див.: *Дуса К. Роль родини в українських судах про чари // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. К., 2005. Вип. 5. С. 185–195.*

те, що її «чари» загрожували справі, де фігурував представник влади, до того ж переконаний у своїй компетенції самостійно вирішувати такі справи³.

Інша справа, у якій фігурувало звинувачення у застосуванні чарів проти війта, мала трагічніші наслідки. Цього разу дія відбувалась у Кам'янці-Подільському. У липні 1716 р. жебрачку Марину затримали біля будинку війта, коли вона сипала на поріг якийсь порох, де пізніше виявили кості і зуб мерця. У суді Марина пояснила, що порох підбрала на дорозі, щоб допомогти одній дівчині вийти заміж, а біля війтового будинку опинилася цілком випадково. Подібні справи про застосування любовної магії, як правило, закінчувались сплатою штрафу, церковним покаранням чи присягою звинуваченого, проте у даному випадку під загрозою чарування опинився будинок, а, можливо, й особа війта. До того ж «відьмою» була не поважна городянка, а жебрачка і бродяжка. Тому суд вирішив віддати Марину на тортури, а після того спалити⁴.

Коли йшлося про загрозу відьомства для представників владних структур, майже завжди виносили рішення про застосування тортур, як це трапалося, скажімо, у справі, що провадилася у м. Ліснівці на Волині. У листопаді 1747 р. була звинувачена у застосуванні чарів проти урядника Гапка Петрикова, яка, за свідченням Франциска Легостевича, нібито тричі кидала землю і плювала вслід постраждалому. Потому урядник тяжко захворів і невдовзі помер. Під час обшуку в кишенях у Гапки знайшли хустку, кілька білих ниток і якісь корінці. Знайдене оголосили трутизною, хоча обвинувачена стверджувала, що про чари нічого не знає, трутизни і чарів не має і нікого не чарувала. Зазвичай у таких випадках підозрюваному присуджувалася лише очисна присяга, проте цього разу йшлося про смерть представника влади. А оскільки Гапка добровільно не зізнавалася у практикуванні чарів, то її віддали в руки ката, хоча під тортурами вона все одно не змінила своїх свідчень⁵. На жаль, невідомо, чим врешті завершилася ця справа.

Розглянемо кілька справ, де йшлося про застосування чарів слугами на шкоду безпосередніх господарів. Невідомо, який відсоток таких звинувачень доходив до суду, адже пан мав право судити свого слугу власним судом, тож, цілком імовірно, не пропускав нагоди спрямувати всю міць своєї влади на покарання невдячного підлеглого. На щастя, маємо кілька справ про застосування чарів слугами проти пана, що потрапили до актових книг.

Так, у 1588 р. до володимирського гродського суду була внесена скарга князя Романа Романовича Сангушка на підданого Арнольфа Вириковського, який нібито намагався отруїти самого князя і його слугу Федора Дорогетесь-

³ЦДІАК України. Ф. 1471, оп. 1, спр. 1, арк. 76 зв.

⁴№ 22 (1716) // Антонович В. Б. Колдовство. Документы – процессы – исследование. СПб., 1877. С. 65–66.

⁵AGAD. Księga Czarna Krzemienieckia 1747–1777 (mf 18958). S. 48–49.

кого. Обидва почувалися дуже зле і були непевні, чи виживуть. У домі князя знайшли кілька підозрілих предметів, наприклад, схований у стіні пергамент із загадковими написами. Підозрювали, що пергамент сховав спільник Вириковського, інший князівський слуга – Ян Чернський. Такі дії слуг розцінювались як зрада і мали бути покарані, проблемою, однак, було те, що зрадливі слуги втекли. Можливо саме тому князеві довелось звернутися до суду – не для того, щоб покарати невірних слуг, а для оголошення їхнього розшуку⁶.

Серед справ, де фігурують обвинувачення слуг у використанні відьомства проти панів, особливо хотілося б виділити дві, внесені до кременецьких актових книг. Особливістю цих процесів є те, що чари нібито були спрямовані не просто на шкоду господареві, а на підкорення його волі «відьми», тобто під загрозою опинялися авторитет і влада пана. Так, у червні 1730 р. Лукаш Малинський звернувся до суду зі скаргою на Марину Перисту, свою піддану з села Верби, якій інкримінував спроби зачарувати панську родину. Свідки стверджували, що Периста хвалилася перед іншими селянами тасмничими засобами для підкорення собі пана, використаними попередньо щодо його дружини. За словами свідків, Марина стверджувала, що після застосування чарів зможе керувати своїми господарями і вони робитимуть усе, що вона захоче. Безперечно, такі твердження були розцінені як пряма атака на статус пана і зрада йому.

Реанімувати свій статус Лукаш Малинський зміг, продемонструвавши силу своєї влади під час процесу проти Марини. Варто звернути увагу, що справа ця розглядалась не приватно самим паном, а у магістратському суді. Це могло бути сигналом того, що Лукаш Малинський прагнув певного оприлюднення процесу і сам був присутній не тільки під час розгляду справи, а й під час катування своєї підлеглої. Загалом, суворість покарання, що чекало на Марину, була непропорційною до її провини, адже фізично ніхто не постраждав від її чарування. І хоча Марина заперечувала свою провину навіть під тортурами, які були застосовані двічі, її оголосили винною і засудили до смерті. А між тим, за правовими приписами, людина, яка не визнала своєї провини під тортурами, особливо, якщо вони були застосовані кількаразово, звільнялася від обвинувачень⁷. Нехтування правом може свідчити про особливий статус такого злочину, про те, що в даному випадку каралося не стільки чаклунство (як це декларувала судова постанова), скільки зрада, зазіхання на владу пана. А це, схоже, розцінювалося набагато серйозніше, ніж використання відьомства на шкоду особам рівного статусу. Адже той самий суд у той же час розглядав велику кількість скарг про застосування чарів навіть із тра-

⁶ЦДІАК України. Ф. 28, оп. 1, спр. 21, арк. 112 зв. – 113 зв.

⁷№ 34 (1730) // Антонович В. Б. Колдовство. С. 77–79.

гічнішими, як стверджувалося, наслідками для потерпілих, і жодна з них не завершилася смертним вироком.

Приблизно на такий же спосіб розвивався й інший процес. У липні 1748 р. Міхал Зеброшек звернувся до суду із звинуваченням проти двох своїх слуг – Вінцента Ружанського і Вайсека Венгринця, які нібито використовували чари проти свого пана і двох інших слуг, Єдлецького й Гладиша. Вінцент, головний звинувачений, стверджував, що проти панів не чарував. Конфлікт у нього був з Гладишем, який, своєю чергою, кілька разів застосовував чари проти Вінцента. Тож, щоб помститися, Вінцент вирішив застосувати проти свого «ворога» чи то чари, чи то отруту, яку викрав у єврейській крамниці, проте отрута не подіяла. Свідчення Вайсека були принципово відмінними: він стверджував, що у Вінцента було три чарівних зілля, одне з яких він хотів застосувати, щоб отруїти дружину пана, на що і підмовляв Вайсека. До того ж Вінцент викрав у пана гроші й підробив його заповіт.

Оскільки свідчення звинувачених не збігалися, а у справі йшлося про зраду, Вінцента було віддано на тортури, адже саме його розповідь викликала сумніви. Як і у попередньому процесі, тортури не вплинули на зміст свідчень звинуваченого, і так само, як у попередній справі, це не мало жодного значення. Скидається на те, що у подібних випадках одразу, ще до початку судового процесу, було зрозуміло, чим закінчиться справа для невірної слуги. Тож саме слідство, допити, тортури були лише виставою, формальністю. Характерно, що у вироку, винесеному Вінцентові, так само, як це було і з Мариною Перистою, про зраду не йшлося – страчували його виключно за відьомство⁸.

Врешті, хотілося б звернутися до найвідомішої справи про чари, де влада виявила свою присутність чи не найяскравіше. Йдеться, звичайно ж, про «полювання на відьом», зініційоване лівобережним гетьманом Іваном Мартиновичем Брюховецьким у 1667 р. Цей випадок неодноразово потрапляв у поле уваги дослідників⁹, проте пропонуємо подивитись на нього під дещо іншим кутом зору. Передовсім звернемо увагу на масовість переслідування (термін «полювання» був ужитий недаремно) – було спалено шість «відьом». Таке число жертв у справах про відьомство для України є рекордним. «Відьмам» інкримінували викрадення ненародженої дитини з лона дружини гетьмана Дар'ї, а також зачарування гетьманського подружжя, в результаті чого обоє захворіли й мало не вмерли. З приводу цього випадку Расел Згута зробив висновок, що він «вважає нагадує відьомські традиції Заходу. Сатанізм, при-

⁸ AGAD. Księga Czarna Krzemieniecka 1747–1777 (mf 18958). S. 63–68.

⁹ Zguta R. Witchcraft Trials in Seventeenth-Century Russia // American Historical Review. Issue 82. No 5, 1977. P. 1187–1207; Горобець В. «Хочю [...] поняти б за себя московскага народа вдову» (Жінки в політичній біографії Івана Брюховецького) // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. Вип. 2. 2003. С. 149–164; Новомбергский Н. Колдовство в Московской Руси XVII века. СПб., 1906. С. 94; Егулов С. Гетьманство Брюховецкого // Киевская старина. № 12, 1885. С. 579.

сутність демонічних тварин, викрадення плоду, масові спалення – таких згадок багато у європейських матеріалах судів про чари. Можливо, тут відобразилося проникнення західних впливів до Московської Росії через Польщу»¹⁰. Проте, на нашу думку, справа гетьмана Івана Брюховецького набагато ближча саме до російської моделі судів про чари, дуже тісно пов'язаної з владою і поняттям про зраду. Адже найгучнішими чаклунськими процесами у Московії XVII ст. були справи, де фігурували звинувачення у застосуванні чарів саме проти осіб високого соціального становища, і навіть проти членів царської родини. У справі ж Івана Брюховецького активно експлуатувалася тема державної зради.

Гетьман Брюховецький відзначався маніакальною підозрілістю, повсюди бачив змови і вишукував зрадників¹¹. Тому не дивно, що причину власних родинних нещасть гетьман вбачав у зраді оточення, у застосуванні чарів проти нього і його дружини. Такі звинувачення були цілком типовими в середовищі пересічних людей, коли несподівано захворювали їхні рідні. На українських землях налічується близько сотні подібних прикладів. Проте ці справи миналися без драматичних наслідків для звинувачених у чарах, адже позивачі не мали в своїх руках реальних важелів влади. У той же час гетьман міг покарати «відьом» з усією можливою суворістю, що і зробив.

Таким чином, складається враження, що у всіх вищезгаданих справах, коли судді виносили суворі вироки за використання чарів, йдеться зовсім не про несподівану зміну у їхньому ставленні до злочину відьомства. Радше маємо справу з покаранням за зраду, демонстрацією сили і влади над тими, хто ризикнув її підважити. Ендрю Сандерс дуже влучно описав подібні ситуації у традиційних суспільствах:

«Коли відьомство використовувалося у ситуаціях, пов'язаних з контролем над владою чи змаганням за владу, тоді сприйняття природи відьомства, а значить, і самої відьми, зазнавало змін. Коли звинувачення робилися з позицій реальної влади і впливу, відьомство сприймалося як дуже серйозний злочин. Проголошувалося, що воно може призвести до глобальних нещасть, і наголос робився на покаранні винних, а не на спробах замирити задіяні сторони чи припинити взаємини між ними. Замість того, щоб помилувати відьом, їх, найчастіше, вбивали»¹².

Звинувачення панами своїх слуг у відьомстві переважно базувалося лише на припущеннях і підозрах, реальна ж шкода, чи радше її відсутність, була справою другорядною. Карали найчастіше не небезпечну для соціуму відьму, а зрадливого, непокірного слугу, який не виправдав довіри свого пана.

¹⁰ Zguta R. Witchcraft Trials in Seventeenth-Century Russia. P. 1205.

¹¹ Горобець В. «Хочю [...] поняти б за себя...». С. 160–161.

¹² Sanders A. A Deed without a Name: The Witch in Society and History (Oxford: Berg, 1995), 7.

Проте суди про чари демонструють також інший полюс взаємин між паном і слугою: відданість і вірність з боку слуги, а також вдячність за це – з боку пана. Варто нагадати, що наявність слуги у домі зовсім не була ознакою високого соціального статусу родини. Навіть у домогосподарствах городян і селян могло бути по кілька слуг, часто підлітків з інших родин, які заробляли на такий спосіб собі на посаг чи отримували досвід. У містах слуги рекрутувалися переважно з вихідців із сільської місцевості. У будь-якому разі, слуги зазвичай сприймалися як члени родини і могли розраховувати на підтримку з боку господарів, якщо служили добре й віддано.

Таких прикладів зустрічається досить багато. У судах про чари панська підтримка могла набирати різних форм. У випадках, коли захворював слуга і причиною хвороби вважали відьомство, пан міг звернутись до суду зі звинуваченням проти ймовірної відьми, яка нібито зачарувала слугу, хоча саме такі ситуації нечисленні¹³. Найчастіше пан виступав на захист свого слуги, звинуваченого у відьомстві, беручи його сторону у суді. Свідчення пана важили більше у порівнянні з іншими, що давалися людьми, рівними звинуваченому за статусом. Особливо активно пани ставали на захист своїх слуг, якщо ті нібито застосовували чари на користь самих господарів. Так, у 1700 р. Хведониха, служниця шляхетської родини Сеньковських, була оскаржена у відьомстві представниками іншої родини – Косцішкевичів. Хведониху звинувачували у тому, що вона протягом кількох років псувала своїми чарами господарство Косцішкевичів: нищила врожаї, вбивала худобу і зачаровувала бджіл. Виглядало на те, що такі дії Хведонихи були надзвичайно вигідними для Сеньковських, які мали конфлікт з Косцішкевичами. Припущення підтвердились, коли Сеньковські відмовилися видати Хведониху Косцішкевичам, при цьому не заперечуючи, що відьомство мало місце. Втім, якщо навіть Хведониха і чарувала, то робила це за наказом панів¹⁴.

Показовою є справа, що розглядалася у лютому 1715 р. в м. Прилуки, коли служницю пані Горленкової Оленку звинуватили у зачаруванні слуги офіцера Пятова, що квартирував у Горленкової. Присутність постояльців призвела до погіршення побутових умов господарів та їхніх слуг, скажімо, замість кухні вони змушені були користуватися лазнею, що й спричинило розгортання конфлікту. Петро Карпінський, дворецький Пятова, звинуватив Оленку у відьомстві: нібито вона під час сварки проклінала його, обіцяючи, що наступного ранку він бігатиме по вулиці, гавкаючи як собака і лякаючи людей. У суді Пятов підтвердив свідчення свого слуги. Оленка ж пропонувала інше бачення ситуації: вона стверджувала, що Петро Карпінський побив її, а у

¹³ Див., наприклад: ЦДІАК України. Ф. 28, оп. 1, спр. 21, арк. 112зв. – 113зв.

¹⁴ № 2 (1700) // Антонович В. Б. Колдовство. С. 44–50.

відповідь вона порекомендувала йому піти на вулицю і там бити собак¹⁵. Олену змусили присягнути, що вона нічого не знає про чари, однак їй довелося певний час провести у в'язниці. Це послужило приводом для письмової скарги Горленкової, де вона нагадувала, що і сама вона, і весь її дім знаходяться під захистом гетьмана, а тому вимагала, щоб Оленку звільнили з-під арешту.

Проте на цьому історія не завершилась. По виході з в'язниці Олена була звинувачена у підпалі нібито з бажання помсти. До цього конфлікту між розквартированим військом і місцевим населенням були залучені не лише слуги як безпосередні учасники, а й пани. Тож тут на сцену знову вийшла пані Горленкова, яка не полишала свою служницю сам-на-сам зі звинуваченням. Вона скаржилася, що оскільки в її будинку квартирує Пятов зі слугами, її власним слугам замість кухні доводиться користуватись маленькою кімнатою у лазні, яка не призначалася для такого використання. Тож не дивно, що розпочалася пожежа, яка просто збіглася в часі з поверненням Олени з в'язниці. Свої свідчення Горленкова завершила радикальним твердженням, яке може бути квінтесенцією приязного ставлення пана до вірного слуги: Горленкова сказала, що коли вже хочуть заарештувати Оленку, то хай беруть під арешт і її саму¹⁶.

Наведені приклади демонструють, що пани з готовністю ставали на захист своїх слуг, коли тих звинувачували у відьомстві «чужаки». Пани тим активніше захищали своїх слуг, чим гострішим був конфлікт між паном і «чужаком», адже цілком вірогідно, що звинувачення проти слуги насправді могло спрямовуватися проти пана, а отже, захищаючи слугу, пан захищав сам себе.

Проте не тільки пани захищали своїх слуг. У справах про чари слуги також могли зайвий раз продемонструвати свою відданість панові. Іноді слуги фігурували у справах як свідки, що підтверджували добру репутацію господаря, як це трапилось у с. Весельці у 1730 р., коли Маланку Сислову звинуватили у зачаруванні сусідчиної корови. У справі згадувалась служниця Маланки, яку господиня послала до сусідки спитати, чи не скисло молоко їхньої корови, після чого молоко нібито справді зіпсувалося. Маланка ж стверджувала, що не псувала молока, що служниця і підтвердила у суді¹⁷.

Слуги мали можливість продемонструвати відданість господарям також і на інший спосіб, наприклад, беручи на себе роль посередника (іноді досить небезпечну) між паном і «відьмою». Так, у липні 1719 р. дружина ніжинського бурмистра кілька разів відсилала свою служницю Паську Марчиху на розшуки однієї жінки, яка зналася на чарах. Паська слухняно виконувала все, що доручала пані – не тільки була посередницею, а й навіть погодилася допомагати у магічних практиках, якщо знадобиться. Трошки дивним є лише те, що

¹⁵ЦДІАК України. Ф. 51, оп. 3, спр. 133, арк. 3–8.

¹⁶Там само. Арк. 8.

¹⁷ЦДІАК України. Ф. 51, оп. 1, спр. 3, арк. 123–126.

під час свідчень у суді служниця розповіла все, що знала, не намагаючись приховати деталі справи і, таким чином, можливо, захистити свою господиню¹⁸. В іншому випадку служницю дружини офіцера Легостаєва з с. Гутенівки (1759 р.) заарештували за таке ж посередництво. Саму пані Легостаєву навіть не викликали до суду, хоча вона була єдиною, хто отримав зиск із використання магії. Звинувачення ж повністю лягло на вірну служницю-посередницю¹⁹.

Тож, як бачимо, різне соціальне походження учасників повністю змінювало характер перебігу справ про чари. Коли у чарах обвинувачувалися слуги, судді досить активно брались за розслідування справи, дозволяли використання тортур, і врешті, у більшості випадків виносили смертний вирок. І хоча у мотивації судових декретів завжди йшлося лише про відьомство, скидається на те, що карали слуг-«відьом» не стільки за чари, скільки за непокору, зраду, підваження авторитету і влади пана. Саме цим можна пояснити демонстративну показовість цих процесів і суворість покарання оскаржених. З іншого ж боку, віддані і слухняні слуги могли розраховувати на захист і підтримку панів під час судів про чари. Так само як і пани в подібних ситуаціях могли розраховувати на підтримку відданих слуг.

---

¹⁸ЦДІАК України. Ф. 51, оп. 3, спр. 393, арк. 1–4.

¹⁹ЦДІАК України. Ф. 1819, оп. 1, спр. 132, арк. 1–20.